

RAKÚSKO-UHORSKÉ VYROVNANIE A JEHO ÚSTAVNÉ ZAKOTVENIE V ZÁKONNOM ČLÁNKU XII/1867

Miriam Laclavíková* – Adriana Švecová**

Abstrakt: Štúdia predstaví primárnu rovinu pohľadu na vyrovnanie – charakteristiku ústavného a spoločensko-politického základu v historickoprávnom a teritoriálnom rámci uhorskej časti dualistickej monarchie. Akcentuje základné ústavnoprávne východiská, ktoré zohrali v nasledujúcom štátnom a právnom vývoji za dualizmu (aj pre vývoj nástupníckych štátov bývalého Uhorska) mimoriadne dôležitú úlohu. Štúdia približuje predovšetkým ústavný základ vyrovnania v podobe zákonného čl. XII/1867 a jeho význam v ústavnej praxi počiatkov uhorského konštitucionalizmu. Zákonný čl. XII/1867 možno chápať v pozícii pendanta k predlitavskej Decembrovej ústave, pričom oba dokumenty založili podstatné kontúry českej a slovenskej (ale aj iných národov rakúsko-uhorskej monarchie) spoločnej ústavnoprávnej dualistickej minulosti.

Kľúčové slová: Rakúsko-Uhorsko, rakúsko-maďarské (uhorské) vyrovnanie, dualizmus, zákonný čl. XII/1867, uhorská nepísaná ústava, panovník, spoločné ministerstvá

ÚVOD

Pri rakúsko-uhorskom vyrovnaní by sme skôr z uhorského uhla pohľadu mali hovoriť o habsburskými nárokmi podmienenej obnove uhorskej štátnosti, ktorú Maďari viackrát v spoločných dejinách od Habsburgovcov požadovali. Uvedenými požiadavkami tak v podstate formulovali svoje právo na samostatnosť, nezávislosť a rovnoprávnosť.¹ Vyrovnanie ako proces v skutočnosti spájalo tri záujmové centrá: občiansku a štátoprávnu politiku Rakúska, občiansku a štátoprávnu politiku Uhorska a politiku (inak povedané záujmy) habsbursko-lotrinskej dynastie. Je nepochybné, že išlo o náročný proces spojený s neľahkými pragmaticko-politickými i štátnickými rozhodnutiami na oboch stranách osobitne intenzívnymi v rokoch 1865–1867. Ich výsledkom bol „polovičitý kompromis“, ktorého neprezieravosť akiste prispela k zániku monarchie o nasledujúcich 50 rokov.

Za predobraz vyrovnania sa z pohľadu panovníka malo považovať už vydanie Októbrového diplomu (1860), o ktorom František Jozef prehlásil, že ho chápe za „trvalý, neodvolateľný a základný zákon štátu“ a za „adekvátnu formu vyrovnania“. Uvedený štátoprávny dokument však neuspokojil maďarské politické elity, ktoré voči nemu ostro vystúpili a odmietli ho. Cisár tak bol nútený hľadať iné, ale už definitívne riešenie vzťahu s Uhorskom (s neskrývanou snahou zachovať si v ňom pokiaľ možno čo najväčší politický vplyv). Ako konštatuje súčasný slovenský historik D. Kováč: „ďalší vývoj v tejto otázke preto závisel od toho, ako sa vyvinie situácia v Uhorsku“. Uhorsko v rokoch 1860–1867 zostávalo aj naďalej ústredným vnútropolitickým problémom celej monarchie a predovšetkým cisára a jeho ekipy.² Obaja ústrední aktéri vyrovnania (cisár aj maďarské

* Doc. JUDr. Miriam Laclavíková, PhD., Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave. E-mail: miriam.laclavikova@truni.sk.

**Doc. PhDr. JUDr. Adriána Švecová PhD., Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave. E-mail: adriana.svecova@truni.sk.

¹ Porovnaj napr. KOLEKTIV. *Dějiny Rakouska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 422.

politické elity) vychádzali zo situácie nevydarenej maďarskej revolúcie a následnej od- platy v podobe reakčnej politiky 50-tych rokov presadzovanej voči odbojnému Uhorsku. Ich snahou (ale i nutnosťou?!) malo byť zmierenie. Citujúc súčasného maďarského histo- rika Z. Szenteho z pohľadu Maďarov išlo o riešenie dvojitej dilemy: „1) *Akým spôsobom sa dá prinavrátiť ústavnoprávna kontinuita s rokom 1848, keďže aprílové zákony [Brati- slavská marcová ústava z roku 1848 – pozn. autoriek] podstatne narušili obsah [a konti- nuitu – pozn. autoriek] uhorskej stavovskej ústavy a súčasne otvorili cestu k európskemu modernému občianskemu štátu?* 2) *Ako zosúladiť myšlienku národnej [rozumej maďar- skej – pozn. autoriek] slobody, teda nárok na samostatnú štátnosť pre Magyarország a záujmy Habsburgovcov?*“³ Štátoprávne vyrovnanie a súčasné povýšenie idey uznania Uhorska za rovnocennú súčasť Habsburskej monarchie sa stali kardinálnou požiadavkou maďarskej (po roku 1860⁴ z väčšej časti amnestovanej) politickej elity, s ktorou František Jozef v 60-tych rokoch obnovil politický dialóg.

Ústavno-právna rovina obsiahla pomerne komplikované riešenie samotného vyro- vnania, ktoré sa dotýkalo viacerých rovín: štátoprávnej, ústavnoprávnej, národnostnej, ekonomickej a finančnej atď. Náročný prechod od ríšskeho unitarizmu na dualistické Rakúsko-Uhorsko sa udial následne v niekoľkých etapách. Najprv muselo dôjsť k postup- nej obnove konštitucionalizmu, k čomu sa panovník zaviazal už v Októbrovom diplome (1860) i Februárovej (Schmerlingovej) ústave (1861). Následne začala doba tzv. druhého provizória,⁵ kedy panovník rozpustil zvolaný uhorský snem (22. augusta 1861), ktorý *de facto* panovníkov diplom a Februárovú ústavu odmietol a trval na obnove marcových zákonov (Bratislavská marcová ústava z roku 1848⁶). Cisár bol tak koncom roku 1861 kon- frontovaný s myšlienkou zaviesť autokratický režim. Politické, hospodárske, spoloč- ské (ale i osobné) okolnosti prispeli k inému riešeniu danej situácie, a to cez rokovania o usporiadaní rakúsko-uhorských vzťahov. Od roku 1865 sa začali na oboch stranách –

² KOVÁČ, D. Slovenská politika v období provizória a prípravy rakúsko-uhorského vyrovnania (1859–1860). In: KOVÁČ, D. – KOWALSKÁ, E. – ŠOLTĚS, P. a kol. *Spoločnosť na Slovensku v dlhom 19. storočí*. Bratislava: Veda, 2015, s. 379.

³ SZENTE, Z. *Kormányzás a dualizmus koráiban*. Budapest: Atlantis, 2011, s. 177–178.

⁴ Amnestie sa týkali revolucionárov z radov košúťovských maďarských politických kruhov, aktívnych v čase revolúcie v rokoch 1848/49, počas ktorej došlo 14. apríla 1849 k vyhláseniu nezávislosti Uhorska a k detronizácii Habsburgovcov. Mladý cisár František Jozef sa po porážke uhorskej, respektíve maďarskej revolúcie s každým odbojným uhorským nacionalistom vysporiadal trestnoprávnou cestou. V politickej rovine sa s uhorským odbojom vysporiadal nastolením absolutistického režimu A. Bacha, ktorý sa skončil až prijatím Októbrového diplomu z 20. októbra 1860 (t. j. cisárskeho diplomu č. 226/1860 r. z.). V Októbrovom diplome cisár prisľúbil obnovu ústavnosti, utvorenie reprezentatívnych zastupiteľských orgánov so zákonodarnou právomocou a pre Uhorsko osobitne dôležité „obnovenie jeho historických práv“.

⁵ Ide o dobu medzi prijatím Októbrového diplomu a zvolaním uhorského snemu v roku 1865. Daný pojem používa nielen rakúska historiografia, ktorá ho do historickej spisby vniesla, ale aj slovenská a česká. Naopak maďarská operuje naďalej s pojmami (neo)absolutizmus, len už bez prívlastku Bachov. Uvedený pojem provizórium však zreteľne naznačuje obdobie hľadania tej najschodnejšej kompromisnej politickej dohody o vzťahu Uhorska, zosobneného Maďarmi so západnou rakúskou časťou ríše. Bližšie pozri KOVÁČ, D. *Sloven- ská politika v období provizória a prípravy rakúsko-uhorského vyrovnania (1859–1860)*, s. 372.

⁶ Slovenská historická spisba hovorí o marcových zákonoch – Bratislavská marcová ústava – podľa času a podľa miesta ich vyhlásenia (Bratislava, marec 1848). Maďarská historiografia ich označuje ako aprílové zákony (časovo podľa udelenej sankcie zo strany panovníka k čomu došlo až v apríli 1848). Vo svojej podstate išlo o revolučné zákony zásadne narušujúce feudálnu štátnosť (zrušenie poddanstva, aviticity, urbárskej viaza- nosti, výsad šľachty ako napr. jej nezdaniteľnosť a zemepanskú jurisdikciu) a otvárajúce cestu občianskemu, na liberálnych základoch budovanému štátu.

rakúskej aj maďarskej – prípravy viacerých variant možného štátoprávneho a ústavného usporiadania.⁷ Cisár zrušil Schmerlingovu ústavu aj režim provizória, a zároveň znovu materiálne potvrdil obnovenie ústavnosti Uhorska a okrem toho sa vzdal teórie straty práva (*Verwirkungstheorie*). Z nášho súčasného uhla pohľadu je dôležitým, že rokovania o podobe Habsburskej ríše medzi Budapešťou a Viedňou sa uskutočňovali v rokoch 1865–1867 bez ohľadu na práva iných v monarchii existujúcich národov a národností (azda s výnimkou chorvátskej autonómie).

Pre konečnú podobu vyrovnania⁸ boli určujúcimi rokovania Viedne s maďarskou delegáciou v januári 1867, tvorenou grófom Júliusom Andrássym, barónom Jozefom Eötvösom a Menhartom Lónyaym. Za ideového tvorcu vyrovnania sa z uhorskej strany považuje jeden z najvýznamnejších maďarských politikov⁹ (v danom období už ako doyen maďarských politických kruhov) František Deák (s ktorým cisár rokoval o vyrovnaní už v roku 1866). Deák v konečnej fáze rokovaní o vyrovnaní zostal v úzadí, a vyrovnanie formálnoprávne dojednal gróf Andrassy, navrátiť sa z parížskeho exilu. Pre cisára sa stala kľúčovou dohoda o zachovaní panovníkovho výsostného velenia spoločnej armáde a tiež otázka predbežného schvaľovania uhorských zákonov.¹⁰ Po dosiahnutí zhody v tejto otázke dňa 17. februára 1867 cisár obnovil osobitným dekrétom platnosť uhorskej nepísanej ústavy a po 19-tich rokoch vymenoval uhorskú vládu, pričom prvým ministerským predsedom sa stal spomínaný a už skôr amnestovaný gróf Július Andrassy.¹¹ Dňa 18. februára 1867 cisár v uhorskom sneme nechal znovuobnoviť platnosť niektorých článkov Bratislavskej marcovej ústavy a následne snem prijal zásadný zákonný čl. XII/1867. O kompromisnom charaktere dohody z jari 1867 vypovedá aj samotné hlasovanie o prijatí vyrovnania v uhorskom sneme, za hlasovalo 257 a proti 117 poslancov. Dňa 8. júna 1867 bol cisár František Jozef korunovaný za uhorského kráľa a pri samotnom korunovačnom akte prisahal, že bude chrániť uhorské slobody a ústavne zaručené práva.¹² Následne na základe najvyššieho kabinetného listu zo dňa 14. novembra 1868

⁷ V tom čase sa všeobecne hovorilo o dvoch stranách – centralistoch a autonomistoch. Roky neistoty a tvrdých rokovaní na oboch stranách sprevádzali demonštrácie, intenzívna kampaň v tlači a všeobecná živá spoločenská aktivizácia. Zaujímavou o politike obdobia rokov 1865–1867 píše súdobý poľský autor D'ABANCOURT, F. K. *Era konstytucyjna Austro-Węgierskiej monarchii od 1848 do 1881 r.* Kraków: Nakładem autora z drukarni Wl. Anczyca i spółki, 1881, s. 87 an.

⁸ V stručnosti o udalostiach predchádzajúcich dohode o vyrovnaní pozri rakúskeho autora ZÖLLNER, E. *Geschichte Österreiches*. 4. Auflage. Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1970, s. 411–412.

⁹ Krátky životopisný medialón ponúka KŘEN, J. *Dvě století střední Evropy*. Praha: Argo, 2005, s. 213. František Deák sa právom považuje za skutočnú politickú a národnú autoritu a skúseného štátnika, ktorý však zostával v pozadí, nanajvýš ako šedá eminencia. In: KONTLER, L. *Dějiny Maďarska*. Praha: Vydavatelství Lidové noviny, 2001, s. 252.

¹⁰ Vo svojej reči pred Ríšskou radou dňa 22. mája 1867 cisár zdôraznil, že dohoda s Maďarmi zabezpečí „jednotu ríše, vnútorný pokoj a tiež vonkajšiu stabilitu ríše“. In: D'ABANCOURT, F. K. *Era konstytucyjna Austro-Węgierskiej monarchii od 1848 do 1881 r.*, s. 110.

¹¹ Ďalšími členmi vlády sa stali Vojtech Weckelheim ako minister vnútra, Jozef Eötvös ako minister školstva a náboženského kultu, Baltazár Horváth ako minister spravodlivosti, Július Andrassy ako minister obrany, Menhart Lónyay ako minister financií, Ivan Gorove ako minister poľnohospodárstva, priemyslu a obchodu, gróf Imrich Mikó ako minister verejných prác, Koloman Bedeković ako minister pre Chorvátsko a Juraj Festetić ako minister bez portefeuille, zastupujúci záujmy cisára. Podľa KÓNYA, P. a kol. *Dejiny Uhorska (1000–1918)*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2013, s. 612.

¹² O deň na to bola korunovaná aj cisárovná Alžbeta Bavorská, ktorú maďarská verejnosť mala už vtedy v nesmiernej obľube a ktorá sa podľa vyjadrenia viacerých historikov pričínila o hladký a zdarný priebeh rokovaní o vyrovnaní. In: KÓNYA, P. a kol. *Dejiny Uhorska (1000–1918)*, s. 613.

sa monarchia začala oficiálne označovať *Rakúsko-Uhorsko*, prípadne *Rakúsko-uhorská monarchia* (*Osztrák-Magyar Monarchia*).¹³

Súčasťou bilaterálnych dohôd s Maďarmi sa stala znovuoobnovená územná integrita Uhorska, k čomu sa viazalo ďalšie konštitutívne rozhodnutie cisára zrušiť samostatné postavenie vybraných oblastí na Balkáne: srbskej Vojvodiny, temešského banátu, ako aj Sedmohradska a spojeného kráľovstva Chorvátska, Slavónska a Dalmácie. Chorváti sa už v čase vyrovnania (1867) ozývali s vlastnými požiadavkami, a dokonca odmietli aj účasť na korunovácii Františka Jozefa. Mali totiž rovnakú ambíciu vyrovať sa s Viedňou totož- ne ako Maďari (idea trializmu),¹⁴ na čo ani Viedeň, ani Pešť nechceli *a priori* pristúpiť. Model rakúsko-chorvátskeho vyrovnania sa preto napokon nezrealizoval, a keď došlo v Chorvátsku na popud grófa Andrásyho k istým personálnym a politickým zásahom (najmä po víťazstve unionistickej strany vo voľbách), bolo Chorvátom ponúknuté a realizované v novembri 1868 len tzv. malé vyrovanie (nazvané *negodba*), t. j. zmluvne dojednaná (dvomi nerovnocennými signatármi) politická autonómia v rámci Uhorska.¹⁵ Na základe *zákonného čl. XXX/1868*¹⁶ získalo Chorvátsko s pridruženým Slovinskom extenzívne konštituovanú autonómiu¹⁷ so spoločnou osobou panovníka, štátnou prísluš- nosťou k Uhorsku,¹⁸ ku ktorému ho viazala predovšetkým idea Svätostefanskej koruny.¹⁹ Zároveň uvedená autonómna oblasť dostala právo nominovať do uhorského parlamen- tu 40 poslancov do dolnej a troch zástupcov do hornej snemovne. Výkonnú moc uplat- ňoval panovník prostredníctvom uhorskej vlády,²⁰ ktorej jedným členom bol aj chorvát- sko- slavónsko-dalmácky minister bez portfeuille. Chorvátska autonómia sa realizovala autonómnou vládou v tzv. vnútorných záležitostiach: otázkach vierovyznania, školstva a justície²¹ a tiež v chorvátskom sneme (*sabore*). Na čele autonómnej vlády stál bán (§ 50), ktorého vymenoval uhorský kráľ popri kontrasignácii s uhorským premiérom (§ 51).²²

¹³ Neoficiálne ako Zalitavsko-Predlitavsko alebo Cislajtánia (čiže Predlitavsko) a Translajtánia (Zalitavsko).

¹⁴ Už v roku 1865 prijala Belcrediho vláda manifest o rokovanií s Uhrami a Chorvátmi vo veci ich ústavného postavenia v ríši. In: D'Abancourt, F. K. *Era konštytucijná Austro-Węgierskej monarchii od 1848 do 1881 r.*, s. 79.

¹⁵ Chorváti získali vlastné zákonodarstvo (*sabor*), vládu na čele s bánom a súdnictvom. KÓNAY, P. a kol. *Dejiny Uhorska (1000–1918)*, s. 616–617; MRVA, I. *Slovensko a Slováci v 2. polovici 19. storočia*. Bratislava: Perfekt, 2010, s. 119.

¹⁶ Jeho autorom bol jeden z maďarských vyjednáčov vyrovnania J. Eötvös. Podľa autentického slovenského prekladu niesol zákon názov: „o uvedení v zákon pokonania vzniklého straniva vyrovnania štátoprávnych otázok stávajících mezi Uhorskom a medzi Horvátskom, Slavonskom a Dalmátskom“. Zákon bol sakcio- novaný panovníkom 17. novembra 1868, vyhlásený v dolnej snemovni uhorského snemu 19. novembra, a 23. novembra v hornej snemovni a v ten istý deň aj uverejnený v Zbierke krajinjských zákonov.

¹⁷ J. Křen hovorí o zvláštnom prvku subdualizmu v podobe autonómie Chorvátov. O chorvátskej autonómii pozri zo starších rakúskych autorov HANTSCH, H. *Die Geschichte Österreichs*. Graz – Wien – Köln: Verlag Styria, 1968, s. 376; MISKOLCZY, J. *Ungarn in der Habsburger-Monarchie*. Wien – München: Verlag Herold, 1959, s. 145–146.

¹⁸ V zákone sa doslova uvádza v promulgácii: „*Ponevác Horvátsko a Slavonsko od storočí jak práve, tak aj sku- točne patrilo ku korune Sv. Štefana, a ponevác vyrečené je v pragmatickej sankcii, že nerozlučiteľné sú aj kra- jiny koruny uhorskej: na základoch týchto z jednej strany Horvátsko a Slavonsko nasledovne pokonali sa ohľa- dom vyrovnania medzi nimi stávajících štátoprávnych otázok.*“ Citované podľa *Sbierka krajinjských zákonov z roku 1868*. Budín: tlačou uhorskej kráľovskej university, 1868, s. 142–159.

¹⁹ O unitárnom duchu vypovedá § 1 zákona o vyrovnani: „§ 1 *Uhorsko, Horvátsko, Slavonsko a Dalmátsko tvo- ria jedno a to samé štátne spoločenstvo, jak oproti ostatním krajinám, postaveným pod panovaním jeho Veli- čenstva, tak aj proti iným krajinám.*“ Z uvedeného štátoprávneho základu ďalej zákon v § 8 určil spoločné financie, v § 9 spoločnú menu, miery a váhy, obchod, pošty, železnice a ďalšie súvisiace záležitosti.

²⁰ „§ 43 *Vo všetkých tých záležitostiach, ktoré v zákonom čl. XII z r. 1867 a v prítomnom pokonani dotyčne veš- kerých krajin koruny uhorskej uznané sú za spoločné, [...], prevádzať bude exekutívnu moc aj v Horvátsku, Slavonsku a Dalmátsku v Pešť-Budíne sídliaca ústredná vláda skrz vlastné svoje orgány.*“

1. ÚSTAVNÝ RÁMEC VYROVNANIA A TRADÍCIE UHORSKÉHO KONŠTITUCIONALIZMU POČAS DUALIZMU

Ústavný rámec vyrovnania zakotvila séria zákonných článkov, ktorých celkovo uhorský parlament prijal až osemnásť.²³ Viaceré z nich upravili otázku budúcej korunovácie cisára Františka Jozefa, jeho korunovačnej prisahy a obnovy starobylych najvyšších úradov. Uhorský snem dňa 29. mája 1867 schválil a cisár 12. júna 1867 podpísal (tzv. sankcionoval) kľúčový *zákonný čl. XII/1867* s pomerne siahodlým názvom „*o existujúcich spoločných, prospešných vzťahoch medzi štátmi Uhorskej koruny a ostatnými krajinami, ktoré spadajú pod panovanie Jeho Výsosti a o spôsobe ich usporiadania*“, v krátkosti nazvaný *o spoločných záležitostiach a ich vybavovaní*. Tento zákon spolu s viacerými obnovenými marcovými zákonmi z roku 1848 (napr. zákonný čl. III, IV) a s reštituovaným konceptom uhorskej nepísanej ústavy²⁴ vytvoril ústavný základ vyrovnania v uhorskej časti monarchie.

Náprotivkom zákonného čl. XII/1867 bol pre Predlitavsko *ústavný zákon č. 146/1867 r. z. o spoločných záležitostiach všetkých krajín rakúskej monarchie*, ktorý sa stal súčasťou Decembrovej ústavy. Tieto ústavné zákony predstavovali relevantnú kosť dualistického ústavného základu, ktoré prirodzene dopĺňovali ďalšie s nimi súvisiace predpisy (napr. predpisy upravujúce hospodársko-finančné vzťahy). Oba ústavné zákony (zákonný

²¹ „§ 48 Právo samosprávy Horvátska, Slavonska a Dalmátska siaha z príčiny tejto jak ohľadom zákonodarstva, tak ohľadom správy na záležitosti vnútornej správy, náboženstva a osvety, jako aj pravosúdie krajín týchto.“

²² MEZEY, B. *Magyar alkotmány történet*. Budapest: Osiris Kiadó, 2003, s. 266.

²³ Publikujeme názvy len tých zákonov, ktoré sa týkajú priamo vyrovnania: zák. čl. I. o korunovácii panovníka Františka Jozefa I. za kráľa Uhorska a pripojených krajín, zák. čl. II. o korunovačnom diplome a o korunovačnej prisahе zloženej pri korunovácii panovníka, zák. čl. III. o tróne cisársko-apostolského kráľa Ferdinanda V. a o dedičnom tróne cisársko-kráľovského arcikniežaťa Františka Karola a o ich abdikácii v roku 1848, zák. čl. IV. o návrhu na udelenie korunovačného daru Jeho Kráľovskej Výsosti, zák. čl. V. o korunovácii kráľovnej Alžbety a o návrhu na udelenie korunovačného daru Jej Kráľovskej Výsosti, zák. čl. VI. o voľbe strážcov Sv. koruny, zák. čl. VII. o opatreniach, ktoré sa týkajú palatína ako kráľovského miestodržiteľa a týkajúce sa jeho právomoci a o ich zmenách a o odročení voľby palatína, zák. čl. VIII. o zmenách týkajúcich sa vlády, zák. čl. IX. o návrhu nováčikov uhorskej armády, zák. čl. X. o úprave § 6 zák. čl. IV z roku 1848 (t. j. o zvolávaní uhorského snemu, pozn. aut.), zák. čl. XI. o rozpustení národnej gardy.

²⁴ Nepísaná uhorská ústava v danom čase obsiahla viacero ústavnoprávných prameňov:

- obyčajové právo, vychádzajúce ešte zo základu uhorskej nepísanej ústavy a to Zlatej buly Ondreja II. z roku 1222, ako aj z niektorých ďalších zákonných článkov pred roka 1848;
- niektoré, znovuprijaté zák. články Bratislavskej marcovej ústavy (osobitne zák. čl. III, IV, V, XVIII a XIX/1848);
- zák. články z roka 1867 a 1868, predovšetkým v štúdiu pertraktovaný zák. čl. XII/1867 a ďalšie dualistické zákony, prijaté uhorským snemom (zák. čl. IX/1867 o návrhu nováčikov uhorskej armády, zák. čl. X/1867 o úprave § 6 zák. čl. IV z roku 1848, zák. čl. XIV/1868 o podiele na nákladoch správy spoločných záležitostí a zák. čl. XXII/1867 o obchodnej a colnej únii, zák. čl. XXXV/1868 o uhorsko-chorvátskom vyrovnaní).

Súdobá veda ústavného práva (I. Csekey, J. Bölöny, I. Egyed), ako aj rétorika uhorských politikov a verejných činiteľov zdôrazňovala historický charakter uhorskej ústavy s jej základom v stredovekej idey Svätej (svätoštefánskej) uhorskej koruny (*Sancta corona regni Hungariae*). Počas dualizmu sa nezmenil ani formalnoprávny základ uhorskej ústavy, ktorá netvorila jednu písanú ústavu, čím si táto ústava zachovala svoju stáročnú osobitosť nepísaného charakteru. Právna veda zdôrazňovala najmä jej pružnosť a jej pevnými historickými tradíciami viazané ukotvenie. MEZEY, B. *Magyar alkotmány történet*, s. 261–262.

Na druhej strane uvedený ústavný základ vyrovnania rakúska časť monarchie, vrátane cisára, chápali tak, že neužávali staršie uhorské ústavné normy (najmä nepísané obyčajové, respektíve zo stredoveku pochádzajúce). Podľa nich nové ústavné pomery, stojace na uvedených ústavných zákonoch, negovali všetky staršie právne normy, upravujúce pomer Uhorska k Habsburskej ríši. Pre nich platný ústavný základ stál na vtedy platnom, pozitívnom ústavnom základe, t. j. Decembrovej ústave a z nej odvodených právnych noriem. VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K. *Slovenské právni dejiny*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2014, s. 154.

čl. XII/1867 aj Decembrová ústava) ako pendanty ústavného zakotvenia vyrovnania recipročne upravili vlastné aj spoločné ústavné inštitucionálne piliere štátnej moci a správy oboch štátnych celkov. Odlišné chápanie „paradigiem ústavného vývoja“²⁵ v oboch častiach monarchie sa však prejavilo aj v nich. V náznakoch to nachádzame aj v tvrdeniach, že „*kým totiž v uhorskom zákonnom článku XII/1867 sa hovorí o dualizme a dvoch samostatných štátoch, v rakúskom zákone sa hovorí o „všetkých krajinách rakúskej monarchie“*. Navyše *kým rakúsky zákon hovorí o „zodpovednej vláde na ríšskej úrovni“, v Uhorsku sa hovorí o „ministroch a ministerstvách pre spoločné zverené záležitosti“*“.²⁶ Realita ústavnej roviny vyrovnania preto z uhorského (maďarského) pohľadu priznávala Uhorsku samostatnosť, hoci v medziach existujúcej spoločnej ríše. Táto samostatnosť sa realizovala v čo možno najširších chápaných kompetenciách zákonodarnej a výkonnej moci, a v čo možno najextenzívnejšom ponímaní alokovaných vnútorných záležitostí Uhorska, a teda plne v súlade s Deákovou koncepciou. Zároveň so samostatnosťou bola garantovaná bezpečnosť a celistvosť krajiny.²⁷

Doposiaľ úplne nezodpovedanou otázkou zostáva forma štátneho usporiadania, o ktorej sa vedú diskusie dodnes. Uvedený štátny útvar sa označuje za:

- 1) reálnu úniu, t. j. úniu dvoch samostatných štátov, ktoré spájala spoločná zahraničná politika a spoločná obrana (armáda), k čomu sa prihlásil v 20. a 30. rokoch 20. storočia profesor R. Rauscher, keď o dualistickej monarchii napísal, že vznikla „*unie na veľmi malých základoch reálnych*“, čím naznačil, že štátny zväzok mohol mať omnoho voľnejšiu podobu;²⁸
- 2) alebo za personálnu úniu, ktorú reprezentoval na základe Pragmatickej sankcie príslušník habsburskej dynastie, korunovaný rakúsky cisár a uhorský kráľ, a v ktorej by sa spoločné štátne orgány (ministerstvá) kreovali ako rezorty nevyhnutné pre jednotu štátu;²⁹

²⁵ „*Išlo v skutočnosti o súboj dvoch paradigiem. Prvou je paradigma liberálnej konštitučnej monarchie suverénneho uhorského štátu, spojeného s rakúskymi štátmi čo najvoľnejšími putami personálnej alebo reálnej únie (bez spoločného zákonodarného orgánu a spoločnej normotvorby). Druhou paradigmou je naopak cisárska centralizačná paradigma unitárnej moci cisára, apoštolského kráľa, ktorý vládne jednotnej a nedeliteľnej ríši v duchu Pragmatickej sankcie z roku 1713, a usiluje o centralizáciu štátu (štátneho zväzku alebo zväzku štátov) ako aj o centralizáciu a unifikáciu práva.*“ GÁBRIŠ, T. Zrod moderného uhorského právneho poriadku. In: KOVÁČ, D. a kol. *Sondy do slovenských dejín dlhého 19. storočia*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2013, s. 145. Dostupné na: <https://www.academia.edu/5355545/Zrod_modern%C3%A9ho_uhorsk%C3%A9ho_pr%C3%A1va>.

²⁶ RUSZOLY, J. Vom Standpunkte der Geschichte des ungarischen öffentlichen Rechts. In: MÁTHÉ, G. – MEZEY, B. (eds). *Nationalstaat – Monarchie – Mitteleuropa – zur Erinnerung an den „Advokaten der Nation“*. Ferenc Deák. Budapešť: Gondolat, 2004, s. 102–103.

²⁷ SZENTE, Z. *Kormányzás a dualizmus korában*, s. 185–186.

²⁸ RAUSCHER, R. *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě*. Bratislava: Spolek čs. posluchačů práv, 1931. Citované podľa VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K. *Slovenské právni dějiny*, s. 153. O reálnej únii hovorí aj T. Gábríš: „*V roku 1867 tak bol napokon kompromisne vyrokovaný vzájomný vzťah na „historických základoch“ – vo forme reálnej únie, ktorá má na rozdiel od federácie spoločné iba orgány výkonnej moci, a nie orgány zákonodarnej moci (deputácie uhorského a rakúskeho parlamentu za účelom rozhodovania o spoločných otázkach zásadne zasadiť oddelene, aby nedošlo ani náhodou k vyvolaniu dojmu, že ide o spoločný orgán).*“ In: GÁBRIŠ, T. *Modernizácia uhorského právneho poriadku v 19. storočí*. Bratislava: Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2013, s. 146.

²⁹ O personálnej únii s niektorými prvkami reálnej únie hovorí VOJÁČEK, L. *České právni dějiny. Do roku 1918*. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava, 2004, s. 115, taktiež VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K. – KNOLL, V. *České právni dějiny*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, s. 224.

- 1) alebo niektorí autori o ňom hovoria ako o zvláštnej forme dvojčlennej federácie, ktorá sa „*pohybovala niekde uprostred plnej samostatnosti a autonómie*“.³⁰

Chápanie štátneho útvaru nevyhnutne súvisí aj s postavením jeho panovníka, ktoré ho predstavíme v „uhorskom ponímaní jeho prerogatív“. Podľa obnovenej Bratislavskej ústavy stál na čele Uhorska *kráľ* ako najvyšší veliteľ ozbrojenej moci so zachovaním jeho nedotknuteľného právneho postavenia. Z kľúčových a stáročiami kreovaných prerogatív spomeňme len tie najvýznamnejšie: disponoval zákonodarnou iniciatívou, právom veta, právom zvolávať a rozpúšťať uhorský snem (Národné zhromaždenie), menoval vládu, sudcov, štátnych zástupcov, mal právo udeliť amnestiu a milosť, tituly, vyznamenania. Podľa uhorskej ústavy mal vládnuť spolu so snemom. V realite však František Jozef do pomerov v Uhorsku počas dualizmu prakticky až na výnimky nezasahoval. Formálne bdel nad uhorským zákonodarstvom a prípadne realizoval právo na predschrálenie návrhov zákonov, do ktorých mal právo nahliadnuť a pripomienkovať ich ešte pred ich prerokovaním v pléne parlamentu. Okrem toho mal širokú právomoc vymenovať vládu, respektíve ju rekonštruovať, pokiaľ by to bolo pre dynastiu nevyhnutné s cieľom zachovania štátnej jednoty. Jeho ústavná pozícia sa preto vyššie dotknutými prerogatívami v podstate upevnila.³¹ Vo vzťahu k postaveniu spoločného panovníka sa v zákonom č. XII/1867 uvádzalo, že:

„§ 5 *Pred tým, čo sa týka Uhorska, vzhľadom na všetky tie vzťahy, ktoré sa dohodli medzi uhorským snemom a uhorským kráľom a pri ich zriadení nemala vplyv iná krajina, pretože uhorský kráľ vládol nad všetkými krajinami a disponoval ako panovník absolútnou mocou vo veci záujmov a povinností týchto krajín.*

§ 6 *Snem pokladá tento stav za určujúci, pokiaľ sa zároveň určia hlavné princípy, ktoré budú slúžiť za základ určenia spoločných vzťahov.*

§ 7 *Podľa Pragmatickej sankcie je panovník spoločný, pokiaľ aj koruna Uhorska patrí tomu istému panovníkovi, ktorý panuje aj v ostatných krajinách, ale to nemusí sa brať za určujúce, že náklady panovníckeho dvora budú určené spoločne.“*

2. ZÁKONNÝ ČLÁNOK XII/1867 AKO ÚSTAVNÝ PILIER VYROVNANIA V UHORSKU

Zákonný článok XII/1867 v ústavnoprávnej rovine zavýšil proces vyrovnania pre Uhorsko, i keď naplnil len časť ambícií uhorskej politickej elity.³² Medzi najťažšie problémy, ktoré jeho tvorcovia riešili, nepopierateľne patrilo zosúladenie parlamentarizmu, dynastickej vlády a ústavných tradícií Uhorska. Podmienkou Habsburgovcov na druhej strane bolo zachovanie celistvosti a medzinárodnej územnej integrity Rakúska a Uhorska a to v záujme zachovania „lesku monarchie“, ako aj v záujme koncentrácie moci v určených

³⁰ KŘEN, J. *Dvě století střední Evropy*, s. 215.

³¹ MEZEY, B. *Magyar alkotmány történet*, s. 266, BIANCHI, L. a kol. *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu (1848–1945)*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1971, s. 161.

³² Ako glosuje Z. Szente, jeho prijatím sa vyriešila dilema, či má Uhorsko prijať alebo neprijať spojenectvo s Habsburgovcami. Ako ďalej uvádza: „*Prijatím zákonov o vyrovnaní neutíchla politická diskusia o vyrovnaní, pretože zostalo viacero otázok otvorených a nedoriešených: napr. otázka štátnej samostatnosti Uhorska, resp. jeho postavenie v rámci monarchie a jeho vzťah k Rakúsku.*“ In: SZENTE, Z. *Kormányzás a dualizmus korában*, s. 181–182.

spoločných veciach, kumulovaných v rukách panovníka. Za tieto spoločné záležitosti sa určili rezorty zahraničných vecí a obrany.³³

Hoci na čele výkonnej moci v znení Bratislavskej ústavy stál panovník, reálne jej výkon zabezpečovala *uhorská vláda* (nazvaná už z čias uhorskej revolúcie 1848/49 Nezávislé zodpovedné ministerstvo), ktorá sa skladala z predsedu a ministrov. Vládny kabinet, ktorý vzišiel z utvorenej parlamentnej väčšiny, niesol politickú zodpovednosť voči uhorskému snemu. Ministerského predsedu menoval panovník. Ostatných členov vládneho kabinetu podobne menoval panovník, avšak na návrh premiéra. Organizácia vlády sa riadila obvyklým členením na monokraticky riadené ministerstvá (celkovo deväť ministerstiev³⁴) a tie na odbory a sekcie. Pôsobnosť uhorskej vlády sa vzťahovala na všetky ostatné záležitosti štátu, ktoré nezveril ústavný zákonný čl. XII/1867 spoločným orgánom. Počas nasledujúcich 30 rokov zostavovala vládu liberálna strana, reprezentujúca predovšetkým záujmy džentričkej vrstvy (promaďarsky orientovanej drobnej šľachty (t. j. zemanov) alebo veľkostatkárov a novozobohatlíkov). Vládna kríza z roku 1905–1906 a nasledujúci zásah panovníka prispeli k zmene. Panovník totiž vymenoval úradnícku vládu a situácia sa upokojila až v apríli 1906 s nástupom strany nezávislých (s predsedom Wekerlem).³⁵

Zákonodarným zborom sa stalo podľa Bratislavskej marcovej ústavy (1848) *Národné zhromaždenie*, skladajúce sa z hornej a dolnej snemovne. Horná snemovňa sa tradične tvorila z dedičných členov, panovníkom menovaných členov a zástupcov chorvátsko-slavónskeho snemu. Poslanci dolnej snemovne reprezentovali ľud, ktorý v dôsledku výrazných cenov participoval na zastupiteľskej demokracii len 5–6 % z celkovej populácie Uhorska.

Poslanci boli najprv volení na tri roky, až od roku 1886 na päť rokov s povinnosťou aktívne ovládať maďarčinu ako výhradný rokovací jazyk oboch snemovní.

„*Obojstranne priznaným východiskom vyrovnania*“³⁶ a teda aj dikcie zákonného čl. XII/1867 sa stala Pragmatická sankcia³⁷ opätovným zdôraznením jej relevantných ustanovení:³⁸ „*Jeho Cisárska a Apoštolsko-Kráľovská Výsosť potom, čo obdarovala ostatné krajiny a provincie ústavnými právami, vo svojej najvyššej trónnej reči ráčila otvoriť súčasný [uhorský – pozn. autoriek] snem a vyzvala ho, že podľa Pragmatickej sankcie, ako spoločne uznaného ústavného základu, vychádzajúc z jej princípov,*

³³ MEZEY, B. *Magyar alkotmány történet*, s. 264. O uvedených spoločných orgánoch a ich organizačnej a kompetenčnej štruktúre pozri SOMOGYI, É. *Der gemeinsame Ministerrat der österreichisch-ungarischen Monarchie 1867–1906*. Wien – Köln – Weimar: Böhlau, 1996.

³⁴ Ministerstvo vnútra, financií, obchodu, poľnohospodárstva, náboženského kultu a školstva, spravodlivosti, obrany, minister pre Chorvátsko a minister bez portefeuille, zastupujúci záujmy cisára (ministri bolo určené v znení zák. čl. III/1848, XII/1868 a XVIII/1889). BIANCHI, L. a kol. *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu (1848–1945)*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1971, s. 174.

³⁵ BEŇA, J. – GÁBRIŠ, T. *Dejiny práva na Slovensku I. (do roku 1918)*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2015, s. 197–198.

³⁶ Tu vychádzame z citátu trónnej reči cisára Františka Jozefa pri obnove uhorského snemu v roku 1865. In: WANDRUZSKA, A. (ed.). *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Verwaltung und Rechtswesen. II. Band*. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaft, 1975, s. 379.

³⁷ Z toho titulu sa v zák. čl. XII/1867 uvádzalo:

„§ 1 *ten vzťah, ktorý právne existuje z jednej strany medzi krajinami Uhorskej koruny a z druhej strany s ostatnými krajinami pod vládou Jeho Výsosti sa zakladá na Pragmatickej sankcii, prijatej podľa zák. čl. I, II a III/1723.*

§ 2 *Základné ustanovenie tejto slávnostnej (ústavnej) zmluvy, t.j. právo na trón ženskej vetvy habsburského rodu, sa vyslovilo v tom, že tie krajiny a provincie, ktoré spadajú pod spoločnú vládu panovníka podľa určitého nástupníckeho poriadku, sa držia spoločne, nedeliteľne a nerozdielne.*“

³⁸ MEZEY, B. *Magyar alkotmány történet*, s. 264.

sa má starať o také spôsoby, ktorými aj Uhorsko aj pripojené krajiny budú neporušene chrániť zabezpečenú verejnoprávnu a vnútrošprávnú zvrchovanosť, celistvosť, bezpečnosť riše a životné podmienky a aby sa zároveň zabezpečil ústavný vplyv na vyššie spomínané spoločné veci pri ústavnom výkone na jednej strane krajín Uhorskej koruny, na druhej strane ostatných častí riše Jeho Výsosti.“³⁹ Podľa úvodného predhovoru zákonného článku XII/1867 uhorský snem uvítal rozhodnutie cisára vydať uvedený zákon, podľa ktorého chce Jeho Výsost’ „určiť systém ústavnej vlády v celej riši, a tým chce položiť svetlo svojho trónu, silu svojej riše a moc na pevnejšie základy v prospech všetkých národov a verejných vecí. [...] S ohľadom nato sa stalo nevyhnutným, aby sa presne a jasne určili existujúce spoločné prospešné vzťahy medzi krajinami Uhorskej koruny a ostatnými krajinami, ktoré spadajú pod panovanie Jeho Výsosti a aby sa slobodne určil spôsob vzťahov medzi dvoma nezávislými ústavnými reprezentáciami⁴⁰ vo vzťahu k spoločným veciam.“

Zákonný článok XII/1867 vychádzajúc z celistvosti a nedeliteľnosti riše za prirodzené základy spoločnej vlády považoval okrem osoby panovníka (rakúskeho cisára a uhorského kráľa v jednej osobe) aj záležitosti zahraničných vecí a obrany, ktoré najlepšie demonštrovali Habsburgovcami preferovanú štátnu jednotu, ale ktorých obsah bol na želanie Maďarov zredukovaný na minimum.⁴¹ Inštitucionálnym vyjadrením spoločných záležitostí sa stali tri spoločné ríšske ministerstvá so sídlom vo Viedni.⁴² Významný prvok dohodnutej štátnej unity tvorila Maďarmi veľmi zdôrazňovaná parita riadenia spoločných záležitostí, ktorá sa uzákonila v § 28: „Pre tú časť spoločných vecí, ktorá nepatrí do okruhu pôsobnosti vlády, Uhorsko nepokladá za vhodnú ani Ríšsku radu, ani akékoľvek menované spoločné parlamenty, a ani jeden z týchto orgánov nebude v budúcnosti prijímať, ale bude otvorené tomu, keďže i na základe najvyššej trónnej reči Jeho Výsosti, podľa ktorej spoločné východisko tvorí Pragmatická sankcia, aby na jednej strane krajiny Uhorskej koruny a na druhej ostatné krajiny a provincie Jeho Výsosti sa pokladali za jednotné tak ako dve samostatné časti jedného celku. Ďalej aby medzi oboma časťami riše platila pre riadenie spoločných vecí úplná rovnosť (paritas).“

Základnú organizačnú kosť spoločných štátnych orgánov a spoločných vecí súšťať⁴³ tvorili už vyššie zmienené spoločné veci určené podľa Pragmatickej sankcie – zahraničné veci, armáda a financie a veci spoločného záujmu – štátny dlh, zahraničný obchod, clo, dane, mena, úver, železnice, pošta. Vo vzťahu k spoločnej zahraničnej politike (diplomacii), spoločnej cisárskej a kráľovskej armáde a ich finančnému krytiu zákonný článok o vyrovnaní stanovil:

„§ 8 Z Pragmatickej sankcie ďalej vyplýva jeden z prostriedkov spoločných vecí obrany/ochrany (védelem), a to správne riadenie zahraničných vecí. Toto správne vedenie

³⁹ Originál zákona je publikovaný napr. v medzinárodnom vydaní zbierky uhorských (krajinských) zákonov: Citované podľa: *Corpus iuris Hungarici (1836–1868)*, s. 333–344. Ďalej budú citované relevantné časti zák. čl. XII podľa slovenského prekladu publikovaného in: LACLAVÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A. *Pramene práva na území Slovenska II. (1790–1918)*, s. 217–222.

⁴⁰ Zastupiteľstvami, parlamentami.

⁴¹ SOMOGYI, E. *Der gemeinsame Ministerrat der österreichisch-ungarischen Monarchie 1867–1906*, s. 55; WANDRUZSKA, A. (ed.). *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Verwaltung und Rechtswesen. II. Band*, s. 380.

⁴² ZÖLLNER, E. *Geschichte Österreichs*, s. 412.

⁴³ MOSNÝ, P. – LACLAVÍKOVÁ, M. *Dejiny štátu a práva na území Slovenska II. (1848–1948)*. Kraków: Spolok Slovákov v Poľsku – Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2014, s. 29; WANDRUZSKA, A. (ed.). *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Verwaltung und Rechtswesen. II. Band*, s. 383.

zahraničných vecí si vyžaduje súčinnosť, ktorá sa týka všetkých krajín pod vládou Jeho Výsosti. Smerom k zahraničiu diplomatické a obchodné zastupiteľstvá patria do kompetencie spoločného ministerstva v zhode s oboma ministerstvami a s ich súhlasom.

§ 9 Druhý prostriedok spoločných vecí je armáda a na to sa vzťahujúce opatrenia, jedným slovom národná obrana/vojenstvo. [...]

§ 11 Všetky ústavné práva patriace do okruhu národnej obrany patria Jeho Výsosti, ktoré sa vzťahujú na jednotné zriadenie, velenie a vnútornú organizáciu celej armády a teda aj uhorskej armády, ako súčasti ostatných armád, a uznáva sa výlučná právomoc Jeho Výsosti.

§ 15 Všetky náklady národnej obrany sú tak spoločné, že podľa skoršej spoločnej dohody, určenej podľa § 18, 19, 20, 21 a 22 tohto zákona, bude určený pomer prispievania Uhorska.⁴⁴

§ 16 Financie pokladá uhorský snem vtedy za spoločné, pokiaľ budú uznané ako spoločné náklady.

§ 17 Všetky ostatné štátne výdavky Uhorska na návrh uhorského zodpovedného ministerstva (vlády) bude rozhodovať uhorský snem ústavnou cestou, t. j. všetky obyčajné daňové povinnosti bude vyberať a spravovať uhorská vláda s vlastnou zodpovednosťou, vylúčiac všetky cudzie vplyvy.“

Vytvorenie spoločných úradov (ministerstiev) prinieslo aj nový a vážny problém: hospodárske vyrovnanie stanovením finančných kvót na krytie spoločného rozpočtu. Za časovo determinovanou dohodou 10 rokov pre finančné otázky a spoločný rozpočet stáli uhorské (nenaplnené) záujmy a ambície. Uvedený variant riešenia finančných otázok niesol so sebou viacero hospodárskych rizík a neistoty.⁴⁵ Uhorsko však do spoločného rozpočtu vždy prispievalo nižším percentom. Pôvodný plán určil pomer 70 : 30, avšak ten sa každých desať rokov mal upraviť (ku koncu monarchie to bol pomer 65 : 35).⁴⁶

Ďalším ústavným problémom sa javil vzťah medzi spoločnými rezortmi pri zachovaní suverenity národných orgánov v rámci dualistickej monarchie, ktorý požadoval kontrolu výkonnej moci tak na národnej (uhorskej) úrovni, ako aj na úrovni monarchie. Riešením by síce mohol byť spoločný parlament, avšak uhorská strana tento model odmietla, keďže by to (podľa väčšinového názoru) znamenalo koniec uhorskej národnej suverenity, respektíve jej značné obmedzenie a degradáciu uhorského snemu na provinčný, regionálny snem. Na druhej strane však národné parlamenty (respektíve uhorský snem) by samostatne neboli schopné ochrany spoločných záležitostí. V načrtnutej otázke sa znovu rýsoval ďalší kompromis, ktorý smeroval k vytvoreniu špecializovaných delegácií zástupcov národných parlamentov, ktoré ako zákonodarný a zastupiteľský orgán *sui generis* by zároveň „boli aj neboli“ spoločným „parlamentom“. Minimálne totiž tieto delegácie mali kontrolovať výkonnú moc a tak sa mohla vytvoriť triáda: panovník, zákonodarný orgán a vláda, pričom tieto delegácie mali v obmedzenej forme splniť

⁴⁴ O spoločných veciach zahraničných veciach, armáde a financiách pozri napr. BIANCHI, L. a kol. *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu (1848–1945)*, s. 161–163, SOMOGYI, É. *Der gemeinsame Ministerrat der österreichisch-ungarischen Monarchie 1867–1906*, s. 44–47. E. Somogyi prezentovala aj personálne zloženie v ústredných spoločných orgánoch.

⁴⁵ HANTSCH, H. *Die Geschichte Österreichs*, s. 375.

⁴⁶ KADLEC, K. *Dejiny veřejného práva ve střední Evropě*. 2. vydání. Praha: Nákladem spolku českých právníků Všeherd, 1921, s. 423; KOLEKTIV. *Dejiny Rakouska*, s. 423.

požiadavky zodpovednosti za výkon spoločných vecí. Zároveň neohrozovali suverenitu národných parlamentov, lebo boli len ich „predĺženou rukou“, keďže ich zástupcovia sa chápali ako nominanti národných parlamentov.⁴⁷ V zmysle uvedenej kompromisnej dohody sa preto vytvorili osobitné spoločné medziparlamentné 60členné delegácie pre- rokovávajúce napríklad spoločný rozpočet a ďalšiu agendu spoločných vecí monarchie. Zákonný článok o vyrovnaní o delegáciách ustanovil nasledovné:

„§ 19 Toto dojednanie sa uskutočňuje takým spôsobom, že na jednej strane pre krajiny Uhorskej koruny, na druhej strane pre ostatné krajiny Jeho Výsosti sa vytvoria delegácie s rovnakým počtom ich členov. Tie dve delegácie pod správou príslušných vlád vypracujú návrhy s podrobnými údajmi pre uvedené pomery.

§ 21 Keď by sa dve delegácie vo veci tohto návrhu nemohli dohodnúť, názory obidvoch strán treba predložiť obom snemom a ak by sa oba snemy nemohli dohodnúť, tento problém rozhodne na základe predložených údajov Jeho Výsosti.

§ 23 Čo sa týka riadenia vyššie spomenutých vecí [...] Snem vyhlasuje, že Jeho Výsosti sa chce s inými krajinami stretávať ako s ústavnými národmi a prihliadať na nezávislosť obidvoch strán.“

Pri kreovaní uhorskej delegácie boli ustanovené nasledovné rámcové podmienky:

„§ 29 Podľa tejto rovnosti z Uhorska má vybrať uhorský snem jednu delegáciu určeného počtu z členov oboch komôr. Aj ostatné krajiny a provincie Jeho Výsosti majú tiež vybrať ústavným spôsobom práve ten istý počet členov zo svojich radov a počet členov tejto delegácie bude určený so súhlasom oboch strán. Na oboch stranách nesmie prekročiť počet 60-tich členov.

§ 30 Tieto delegácie sa zriaďujú iba na jeden rok, čiže sa volia na jednom zasadnutí uhorského snemu, a uplynutím roka zanikne ich funkcia. Už raz menovaných členov však možno opätovne zvoliť.

§ 31 Každá delegácia môže samostatne voliť predsedu, zapisovateľa zo svojich členov, a ak bude potrebovať ďalšie úradné osoby, zvolených zo svojich členov.“

Prvotnou úlohou uvedených delegácií a spoločného ministerstva financií⁴⁸ bola tvorba spoločného rozpočtu, a preto zákon následne určil: *„§ 40 Určenie spoločného rozpočtu bude najdôležitejšou úlohou týchto delegácií. Tento rozpočet, ktorý sa môže dotýkať iba takých výdavkov, ktoré sú v súčasnosti označené za spoločné, pripraví spoločné ministerstvo za účasti oboch vlád, a v takej podobe ho odovzdá obom delegáciám. Delegácie budú o ňom rokovať zvlášť podľa vyššie uvedeného spôsobu a pripomienky si oznámia písomne a na ktorých bodoch by sa nezhodli, budú o nich rozhodovať hlasovaním na spoločnom zasadnutí.“*

Obdobný postup zákonný článok o vyrovnaní vyžadoval pri každej inej spoločnej vládnej agende, ktorú riešili spoločné delegácie a ministerstvo financií, pričom zákon naznačil aj spôsob rokovania, zániku delegácií a výkonu mandátu poslancov – členov delegácií: *„§ 43 Vyžaduje sa podobný postup vo všetkých ostatných veciach, ktoré ako spoločné veci patria do okruhu spoločných delegácií. Aj tieto podáva spoločné ministerstvo*

⁴⁷ MEZEY, B. *Magyar alkotmány történet*, s. 265.

⁴⁸ On ňom bližšie SOMOGYI, É. *Der gemeinsame Ministerrat der österreichisch-ungarischen Monarchie 1867–1906*, s. 75 an.

osobitne všetkým delegáciám a tieto o nich budú rokovať osobitne, a svoje stanoviská si oznámia písomne a ak by sa týmto spôsobom nevedeli dohodnúť, tak ako už bolo vyššie spomínané, rozhodnú hlasovaním na spoločnom zasadnutí.

§ 44 Okrem tých vecí, ktoré predloží spoločné zodpovedné ministerstvo delegáciám, obe delegácie majú právo iniciatívy, ale iba v takých veciach, ktoré patria do spoločných vecí podľa súčasného zákona a patria do okruhu pôsobnosti týchto delegácií.

§ 45 Zasadnutia delegácií budú verejné. Rokovacie pravidlá určí rokovací poriadok. Rozhodnutie sa však môže vyniesť iba na verejnom zasadnutí.

§ 46 V tom prípade, ak by sa Jeho Výsosť rozhodla rozpustiť niektorý snem, zanikne aj delegácia tohto snemu a nový snem zvolí novú delegáciu.

§ 47 Členovia súčasných delegácií nemôžu niesť zodpovednosť pred príslušným snemom za ich názory, prednesené počas rokovania delegácie, ani za príjmy, ktoré nadobudli počas trvania funkcie, ak by ich nadobudli, ani za trestný čin či previnenie, okrem prípadu zadržania na mieste činu.

§ 48 Keby medzi tým zomrel niektorý člen jednej alebo druhej delegácie, alebo by bol odsúdený na trest odňatia slobody, a taktiež, ak by dôvodne odstúpil, takto uprázdnené miesto treba zo strany príslušného snemu okamžite doplniť.“

Problém spoločných pasív sa stal stabilným problémom medzi oboma časťami monarchie.⁴⁹ Zákonný článok o vyrovnaní v § 53 stanovil, že: „Čo sa týka štátneho dlhu, Uhorsko s (vlastným) ústavným postavením nemôžu zaťažovať dlhy, ktoré vznikli bez súhlasu uhorských štátnych orgánov.“ Nasledujúci § 57 doplnil, že, „štát zároveň s týmto zákonom slávnostne vyhlási, že skutočná ústavnosť spolu s prijatím uvedeného základného princípu, podľa ktorého nemožno zaťažovať krajinu dlhom bez jej súhlasu, a Uhorsko preto nebude povinné v budúcnosti uznať žiadny taký štátny dlh, ktorý samo dobrovoľne zákonne neprijalo“.

Vo vzťahu k vopred deklarovaným a predpokladaným, úzkym vzájomným obchodným vzťahom zákon umožnil kreovať jednotné colné územie (spolu s menovou úniou):

„§ 58 Ani obchodné veci nevyplývajú z Pragmatickej sankcie, pretože v jej zmysle sú krajiny Uhorska právne oddelené od ostatných krajín Jeho Výsosti, a môžu teda slobodne upravovať obchodné veci, keďže majú vlastnú vládnú zodpovednosť a colné územie.

§ 59 Keďže medzi Uhorskom a ostatnými krajinami Jeho Výsosti sú dôležité rozličné vzájomné vzťahy, (uhorský) snem je pripravený na to, aby sa pre obchodné veci občas uzatvorili colné a obchodné zväzy (unie) medzi krajinami Uhorska na jednej strane a na druhej s ostatnými krajinami Jeho Výsosti.

§ 60 Táto únia by určovala tie otázky, ktoré sa vzťahujú na obchodovanie a určila by spôsob výkonu obchodných vecí.

§ 61 Vznik únie by sa uskutočnil podľa spoločnej dohody takým spôsobom, ak sa uskutočňujú podobné rokovania oboch častí ríše.

§ 64 Ustanovil by sa aj dohľad nad rovnakým spravovaním všetkých colných území a vyhlásilo by sa, že príjmy z cla treba venovať na spoločné výdavky. Príjmy predovšetkým budú odrátané zo sumy spoločných výdavkov.“

⁴⁹ O rôznych kompromisných dohodách sa zmieňuje SOMOGYI, É. *Der gemeinsame Ministerrat der österreichisch-ungarischen Monarchie 1867–1906*, s. 45–46.

Záverečné ustanovenie tohto zákona podmienilo platnosť uvedeného zákonného čl. XII/1867 prijatím obdobnej právnej normy v Predlitavsku: „*Ustanovenia zákona, ktoré sa vzťahujú na spravovanie spoločných vecí, iba vtedy nadobudnú platnosť, ak k tomu prispejú ústavnou cestou aj tie krajiny Jeho Výsosti, ktoré nepatria medzi krajiny Uhorskej koruny.*“

3. NAMIESTO ZÁVERU – HODNOTY A HODNOTENIA VYROVNANIA

Áké sú syntetizujúce názory jednotlivých národných historiografií⁵⁰ a ako sa ony vyrovnali so sumárnym hodnotením vyrovnania? Tu musíme vziať na zreteľ, ako uvádza L. Vojáček, že „*rozdiely v posudzovaní povahy dualizmu nesporně souvisely i s odlišným hodnocením výchozí situace, z níž se dualismus zrodil*“.⁵¹ Rozdielne chápanie maďarských a nemaďarských národných historiografií vyviera aj z istých tradicionalistických (a neraz opozitne vnímaných) schém spoločne prežitých dejín, čo sa týka dejín do vyrovnania, ale aj po vyrovaní. Je to však typický rys národných historiografií.⁵²

Úvodom priblížime súdobé názory dvoch najvýznamnejších maďarských politikov na vyrovanie. Samotný strojca vyrovnania František Deák ho považoval za kompromisné riešenie a vôbec sa netajil svojou nespokojnosťou spojenou s akceptáciou „teórie menšieho zla“, ktoré ako jediné bolo možné vyjednať v danej historickej chvíli. Odlišný názor vyjadril z exilu L. Košút (so svojím plánom Dunajskej federácie z roku 1862), ktorý v známom Kasandrinom liste z mája 1867 rozhodne vyrovanie odmietol a varoval Uhorsko pred kompromisom s Viedňou. Podľa jeho slov, ak Uhorsko s Rakúskom nevyjedná nezávislosť a samourčovací právo pre svoje národy (a nielen Maďarov), tak ho čaká politická nestabilita a strata medzinárodnej suverenity. Sám prorocky poukázal, že Rakúsko pri svojom eventuálnom zániku stiahne so sebou aj Uhorsko, čo sa v roku 1918 skutočne aj stalo.⁵³

Éru pred vyrovaním vníma maďarská historiografia z pohľadu neústavnosti nakoľtrojovaného rakúskeho režimu, prípadne z pohľadu reformy v duchu liberalizmu. V podstate sa prelínajú dve hodnotenia: „utláčateľský“ a „modernizačný“ charakter, či až bezbreho vyslovovaný „uhorský primariát“ vo viacerých verejnospoločenských segmentoch. Ide o protichodné vývojové tendencie pred a v čase vyrovnania, z čoho sa dovodilo až označenie „dvojtvárný neoabsolutizmus“⁵⁴ (*doppelgesichtige Neoabsolutismus*), ktorý za svoj prijal aj jeden zo súčasných relevantných slovenských historikov

⁵⁰ Tie najčastejšie sledujú politickú, socio-kultúrnu (prípadne úzko národnú a nacionalistickú) a širšiu spoločensko-hospodársku, alebo geopolitickú (medzinárodnú) situáciu a z týchto uhlov pohľadu ju aj hodnotia.

⁵¹ VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K. *Slovenské právni dějiny*, s. 153.

⁵² V ich zhodnocujúcich záveroch preto môžeme vzhľadnúť aj zrejmy osteň subjektivismu, po zachovaní akceptácie niektorých objektívne prijímaných a priamo či konkludentne nepopieraných hodnôt a pozitív, či negatív vyrovnania.

⁵³ KÓNYA, P. a kol. *Dejiny Uhorska (1000–1918)*, s. 613, KONTLER, L. *Dejiny Maďarska*, s. 253.

⁵⁴ DEÁK, A. *Nemzeti egyenjogúsítás 1849–1860*. Budapest: Osiris, 2000, DEÁK, Á. *From Habsburg Neo-Absolutism to the Compromise: 1849–1867*. Boulder: Columbia University Press, 2008. Krátku syntézu naposledy poskytl: DUDEKOVÁ, G. Centralizácia a represia verus modernizácia. Vplyv neoabsolutizmu na organizáciu verejnej zdravotnej a sociálnej starostlivosti v Uhorsku. In: KOVÁČ, D. – KOWALSKÁ, E. – ŠOLTÉS, P. a kol. (eds). *Spoločnosť na Slovensku v dlhom 19. storočí*. Bratislava: Veda, 2015, s. 187–189.

moderných dejín R. Holec⁵⁵). Prezentovaný súčasný maďarský náhľad na vyrovnanie možno doložiť citáciou z pera Z. Szenteho, ktorý na záver svojej monografie uvádza: „*Vládny (politický) systém vytvorený v roku 1848, [...] v európskom priestore patril k najmodernejším a po roku 1867 zabezpečoval pokojný a ústavný rámec krajiny ale jeho rozvoj sa úplne nenaplnil. Ríšske záujmy spoločnej monarchie, ako aj uzavretý charakter uhorského politického systému zastavil rozvoj parlamentarizmu. Verejnoprávny politický vývoj Uhorska sa od konca 19. storočia v krajine pozastavil, resp. zamrzol, čo neskôr ovplyvnilo aj jeho demokratický vývoj. Uhorská strana sa v rámci rakúsko-uhorskej monarchie zastavila niekde na polceste medzi konštitučnou a parlamentnou monarchiou a to v dôsledku deformácie verejnoprávnych noriem, absolutistických znakov právomocí panovníka a uhorského systému politických strán.*“⁵⁶

Rakúska historiografia vyrovnanie vníma ako uspokojenie uhorských (maďarských) nárokov so základom v Pragmatickej sankcii a sleduje skôr politicko-spoločenskú rovinu samotného procesu vyrovnania sa oboch častí. Hovorí najčastejšie o „*Doppelmonarchie*“ – dvojitej monarchii s dominantným postavením dvoch vládnych národov (Rakušanov a Maďarov) na úkor ostatných národov, pričom si povšimla aj zvyšujúcu sa maďarizáciu nemaďarských národov. Pri definovaní štátnych režimov v oboch častiach má však taktiež ako iné historiografie problém, keďže si uvedomuje diskrepancie medzi budovaním liberálnej demokracie a silnými feudálnymi prežitkami (absolutisticky a konzervatívne zmýšľajúci cisár). Inak taktiež pozorne sleduje hospodársky a kultúrny vývoj v oboch častiach monarchie a všimá si aj po vyrovnaní pretrvávajúci rakúsky (respektíve zahraničný) vplyv v uhorskom hospodárskom priestore. Podobne H. Hantsch⁵⁷ o vyrovnaní píše ako o jedinom možnom riešení: „*Inou otázkou je, čo sa za daných okolností dalo urobiť lepšie. Hospodárske vyrovnanie bolo z hľadiska jednoty ríše v každom prípade objektívnou chybou, ktoré sa vysvetľuje len na základe výslovného želania cisára, slabosti bývalých privilegovaných vrstiev a snahou znovuzískať stratenú autoritu monarchie [...] a hoci bolo možné hovoriť o inej forme vyrovnania, o tom možno viesť siahodlhé diskusie. Bola to prehra, ale vo vzťahu k požiadavkám slovanských národov na federáciu jej najmenej bolestivá forma.*“ Hantsch ďalej hovorí nielen z pozície nostalgickej snahy o návrat stratenej veľmocenskej pozícii, ale prihliada aj na strnulosť celého ústavnopolitického systému, ktorý stál na dominancii oboch vládnych národov.⁵⁸

Na margo českej historiografie⁵⁹ možno prezentovať okrem už citovaných názorov aj názor J. Křena: „*Rok 1867 zahájil v monarchii novou liberálnu éru s pozoruhodnými výkony hospodárskymi, sociálnymi i politicko-kultúrnymi a tou v oboch častiach štátu [...] oba vedúce národy, Maďari a rakouští Němci, získali vlastne svoju národnú štátnosť*“,

⁵⁵ HOLEC, R. *Štát s dvomi tvármi (k hospodárskemu vývoju monarchie, Uhorska a Slovenska 1848–1867)*. Bratislava: HÚ SAV v Prodama, 2014.

⁵⁶ SZENTE, Z. *Kormányzás a dualizmus korában*, s. 440–441.

⁵⁷ HANTSCH, H. *Die Geschichte Österreichs*, s. 376–377.

⁵⁸ Rakúska historiografia teda často nahliada na vyrovnanie z pozície stratenej veľmocenskej autority Rakúska a vo vzťahu k Uhorsku zostáva tradične neutrálna pri uvedení si hlavných pozitív aj negatív vyrovnania z rakúskeho a maďarského pohľadu, HANTSCH, H. *Die Geschichte Österreichs*, s. 376–377.

⁵⁹ Pozri napr. HLAVÁČKA, M. Die tschechische Historiographie der letzten dreissig Jahre und die Bewertung des Neoabsolutismus. In: BRANDT, H. H. (ed.). *Der österreichische Neoabsolutismus als Verfassungs- und Verwaltungsproblem. Diskussionen über einen strittigen Epochenbegriff*. Wien – Köln – Weimar: Böhlau, 2014, s. 255–271.

ktorý zároveň prijíma názor L. Kontlera, pričom hodnotenie tohto maďarského historika je dostatočne kritické: „*celkovým charakterom vnitropolitického usporiadani se země [rozuměj Uhorsko – pozn. autoriek] vrátila před rok 1848, a vyrovnání jež bylo konec konců konzervativním krokem, ochromilo zbylou vůli uherského liberalismu k emancipaci.*“⁶⁰

J. Křen si ďalej v hodnotení dôsledkov vyrovnania z pohľadu uhorských pomerov uvedomil predovšetkým maďarskými vládnymi kruhmi absolútne nesprávne ponímanú ideu uhorského politického národa, zamenenú za ideu národného maďarského štátu, v ktorom v 60. rokoch 19. storočia tvorili Maďari len asi 40 % obyvateľstva a kde k „*nejzá- važnějším deficitům Uher patřila i omezená obecní samospráva, pověstné uherské volební praktiky, vládní manipulace a korupce [...] tehdejší vládnoucí třída se vyznačovala agresivním státním nacionalizmem, v němž se maďarská hegemonie stala prvořadou prioritou, již byly podřizovány (a omezovány) i modernizační záměry.*“⁶¹

Slovenská historiografia dodnes označuje uvedený proces a spôsob vyrovnania niekedy príznačným prívlastkom rakúsko-maďarské a nie uhorské vyrovnanie, pretože v ňom išlo o zrovnoprávenie Maďarov, čiastočne Chorvátov (cestou vlastnej autonómie), nie však ostatných nemaďarských národov. Samotný politický režim a jeho národnostná maďarizačná politika odnárodňovania a asimilácie počas dualizmu bohužiaľ uvedenú ideovú axiómu napĺňali. Politicky sa vyrovnanie v čase jeho prijatia chápalo ako kompromis zhora, medzi cisárom, rakúskou a maďarskou buržoáziou a (veľkostatkárskou) aristokraciou. Slováci očakávali ako sa predovšetkým vyrieši národnostný problém, ale ani na pôde uhorského snemu, ani u uhorskej vlády, či u panovníka sa spolu s ostatnými nemaďarskými národmi (s výnimkou Chorvátov) nedočkali žiadneho riešenia národnostných problémov.⁶²

To, čo spája všetky národné historiografie, je syntetizujúci záver, že vyrovnanie sa primárne chápalo ako kompromis⁶³ medzi rakúskymi politickými kruhmi hlásiacimi sa k neoabsolutizmu a centralizmu a nacionálnymi predstavami maďarskej politickej elity, ktorá čerpala svoje ideálne predstavy ešte z revolučných čias rokov 1848/49 samostatného národného (rozuměj maďarského) štátu.⁶⁴ Súdobými kritikmi sa označovala monarchia aj ako monarchia na „výpoved“ alebo „provizórium“, ktorá sa na ďalšie polstoročie stala definitívom. V politickej a medzinárodnoprávnej rovine vyrovnanie prinieslo

⁶⁰ KONTLER, L. *Dějiny Maďarska*, s. 254 an.

⁶¹ KŘEN, J. *Dvě století střední Evropy*, s. 216–219.

⁶² KÓNYA, P. a kol. *Dějiny Uhorska (1000–1918)*, s. 618–619; MRVA, I. *Slovensko a Slováci v 2. polovici 19. storočia*, s. 119–120. Naposledy sumárne hodnotenie postavenie Slovákov v dualistickej monarchii priniesol HOLEC, R. *Slováci v dualistickom Rakúsko-Uhorsku*. In: Kol. aut. *Rakúsko-Uhorsko*. Habsburská ríša v rokoch 1867–1918.

2. vydanie. Bratislava: Slovart, 2016, s. 236–266. K maďarizácii len príkladne publikovaná politická štúdia renegáta B. Grünwalda, preložená WLACHOVSKÝ, K. *Horný vidiek. Felvidék. Béla Grünwald. Michal Mudroň Odpoveď na rovnomennú politickú štúdiu*. Bratislava: Kalligram, 2014. V publikácii je aj predslov R. Holeca a I. Romisicsa.

⁶³ Pachuť kompromisu však spôsobila dezilúziu a niet preto pochyb, že obe strany zostali nespokojné, ako uvádza B. Mezey: „*Toto vyrovnanie nebolo ideálnym riešením situácie, lebo vzájomné ústupky medzi Budapešťou a Viedňou zanechali pachuť nespokojnosti na oboch stranách. Zmier medzi národom a korunou nepri nieslo žiadnu opojnú silu, ktorá by spôsobila dobehnutie oneskoreného vývoja Uhorska (rozuměj maďarského, pozn. autoriek) voči západnej Európe.*“ In: MEZEY, B. *Magyar alkotmány történet*, s. 260.

⁶⁴ Uvedené hodnotenie tvrdia súčasní slovenskí i maďarskí právni historici, zo slovenských pozri napr. BIANCHI, L. a kol. *Dějiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu 1848–1945*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1971, s. 160 a 204.

posilnenie konzervativizmu (respektíve niektorými otvorene nazvané ako návrat k pomerom pred rok 1848⁶⁵) aj konzerváciu (geo)-vnútropolitckej rovnováhy tradičných politických síl. Nový prúd v podobe liberalizmu sa koncentroval a aplikoval predovšetkým na ekonomické vzťahy a extenzívne poňatú modernizáciu verejného a súkromného života, čo sa v uhorských pomeroch prejavilo aj v urýchlenej právno-kodifikačnej činnosti podporujúcej sekularizáciu časti právnych vzťahov.⁶⁶

Z právno-historickej perspektívy možno z obdobia dualizmu ako produktu vyrovnania vyzdvihnúť kodifikačné snahy v oblasti verejného a aj súkromného práva spojené s úsilím vyrovnáť sa rakúskej časti monarchie modernizáciou právneho poriadku. V tomto ohľade možno sledovať viaceré úspešné kodifikačné úspechy: občianske právo procesné (zákonný čl. I/1911 Občiansky súdny poriadok); obchodné právo (zákonný čl. XXXVII/1875 Obchodný zákonník), manželské právo (zákonný čl. XXXI/1894 o manželstvom práve), trestné právo hmotné (zákonný čl. V/1878 Trestný zákon), trestné právo procesné (zákonný čl. XXXIII/1896 Trestný poriadok), ktoré dokázali plnohodnotne prispieť do európskej právnej kultúry daného obdobia.

Oba ústavné dokumenty (Decembrová ústava a aj zákoný čl. XII/1867) tvorili rovnocenné náprotivky ústavného zakotvenia vyrovnania, upravujúce vlastné aj spoločné ústavné inštitucionálne piliere štátnej moci a správy oboch štátnych celkov. V hodnotení dualistickej éry sa takmer žiaden historik nevyhýba tak pozitívnym, ako aj negatívnym sumárom, či klasifikáciám. K tým jednoznačne pozitívne vnímaným je upevnenie občianskeho princípu a liberálnej prozápadnej zastupiteľskej demokracie, hoci aj s mnohými feudálnymi rezíduami najmä v uhorskej časti monarchie. Zároveň druhým a nie menej významným pozitívom je akcelerácia hospodársko-ekonomického vývoja, respektíve ekonomická konjunktúra v celej monarchii vrátane Uhorska (i keď prerušená viacerými hospodárskymi krízami), v ktorom sa pridruženou hodnotou stalo vybudovanie stredného stavu buržoázie a inteligencie.⁶⁷ Bola to éra „modernizácie štátu a jeho práva“ pre Uhorsko, znamenajúca postupné oslobodzovanie sa od feudálnych prežitkov (osobitné procesy vyvážovania urbárskych usadlostí, sekularizácia rodinného práva, nová úprava procesu vyvlastnenia, odstraňovanie menších regálnych práv, precízna úprava trestných kódexov a pod.). Neriešenie národnostných problémov a ich zaznávanie však tvorili druhú tvár reálneho života po vyrovaní. Ako v podstate ukázala aj súhra historických okolností, práve táto črta obdobia dualizmu sa stala pre monarchiu a jej duálne usporiadanie tragicky osudnou. Súčasná mapa strednej Európy tak v mnohom stojí práve na troskách tohto štátneho útvaru.

⁶⁵ KONTLER, L. *Dějiny Maďarska*, s. 260.

⁶⁶ KŘEN, J. *Dvě století střední Evropy*. Praha: Argo, 2005, s. 214, KONTLER, L. *Dějiny Maďarska*, s. 255.

⁶⁷ O hospodárskom vývoji Uhorska v druhej polovici 19. storočia s presahom aj do dualizmu pozri HOLEC, R. *Štát s dvomi tvármi (k hospodárskemu vývoju monarchie, Uhorska a Slovenska 1848–1867)*. Bratislava: HÚ SAV v Prodama, 2014.

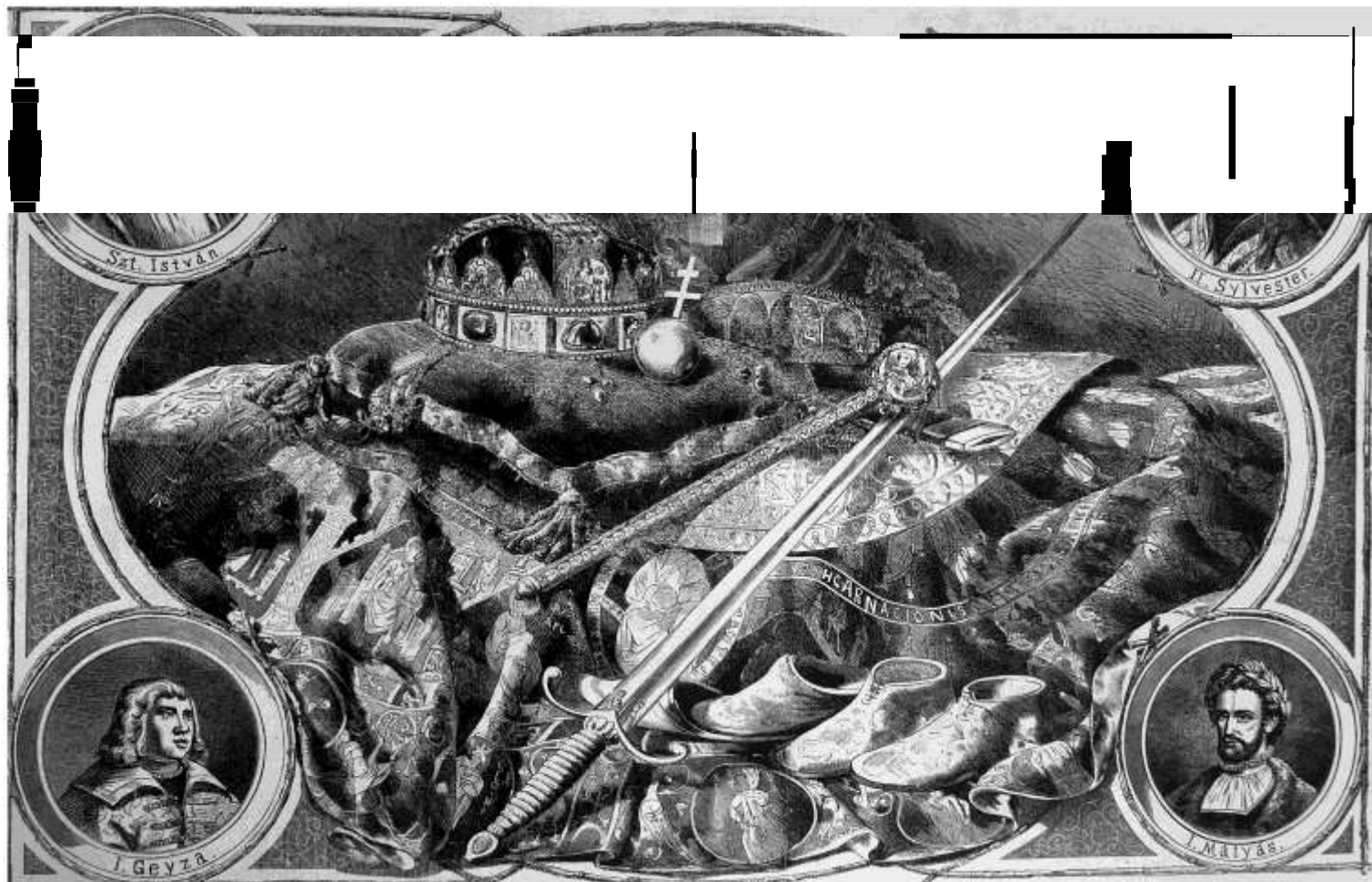

Korunovácia Františka Jozefa I. 8. júna 1867. Autor Franz Kollarz (1829-1894). Kronungs Album. Pest: Gebtider Deutsch, 1867

Korunovačná prisaha na korunovačnom pahorku v Budíne ako súčasť aktu korunovácie. Autor Franz Kollarz (1829-1894). Krémung Album. Pest: Gebrüder Deutsch, 1867

Korunovačné klenoty. Autor Vinzenz Katzler (1823-1882). Kronungs Album. Pest: Gebrüder Deutsch, 1867

**The Austro-Hungarian
Compromise
and its Constitutional Regulation by the Law no. XII/1867**

Miriam Laclavíková – Adriana Švecová

Abstract: The study presents the primary view on the Austro-Hungarian Compromise, i.e. the constitutional, social and political background of the Compromise, within the Hungarian part of the dual monarchy. It highlights the essential constitutional bases which played an important role in the development of state and law during the dual monarchy and after its dissolution for the successor states. The attention is drawn mainly to the constitutional basis—the Law no. XII/1867, and its significance for the birth of Hungarian constitutionalism. The Law no. XII/1867 can be seen as a parallel to the December Constitution and both can be seen as fundamentals of Czech and Slovak constitutional history, as well as fundamentals of constitutional history of some other nations of the dual-monarchy.

Key words: Austria-Hungary, the Austro-Hungarian Compromise, dualism, the Law no. XII/1867, the Hungarian Uncodified Constitution, the Emperor, the Joint Ministries

